

Träskofolket på Hamra

På bilden här nedan är det tidigt 1900-tal och några trädplanterare har samlats på Hamra. En reslig karl i sällskapet skiljer sig från de övriga: Gustaf Andersson, Hugén kallad, står rak i ryggen med flåhackan i ett stadigt grepp över vänster axel.

I närheten ligger den stuga där han levde sina dagar. Hugén var backstugusittare på Hamra och gick som daglönare på gårdarna i trakten. Men både han och hans mor Lena fick också fattigvårdsunderstöd av församlingen för att klara uppehållet.

Den mark som omgärdar de här trädplanterarna på Hamra var stenig och mager. Men efter planteringsvägen som drog fram är landskapet idag skogsbeväxt och helt förändrat.

Det berättas att fadern Bengt hade skomakeri i Hugéns hytta innan han lämnade det jordiska på 1880-talet. I början av 1900-talet brann stugan ner till grunden och församlingen lät Gustaf och Lena flytta in i fattighuset på Hamra.

Under sina år gjorde sig Hugén känd som en stark och duglig arbetskarl. Han gjorde dagsverken på gårdarna i både Hunnestad och Träslöv. Bönderna kallade på honom i skörd och slätter, när diken skulle grävas eller skog planteras.

Börje Nilsson, pensionerad jordbrukare i Träslöv, har tydliga minnen av Hugén och hans mor.

- Hugén hade haft smittkopporna och även om han inte var farlig så blev man som barn ganska rädd när han kom. Huden var alldeles ärrig efter kopporna.

Som barn brukade Börje smyga på den skräckinjagande Hugén och lyssna till vad han hade att säga.

- Om lördagarna hade han varit i stan och var alltid full och högljudd. Han pratade för sig själv när han kom därifrån. Högt och tydligt talade han, kommenterade vad som hänt i bygden, speciellt om det var någon som hade misskött sig. "Den skinntröjan, den har inte han fått på ärligt vis", kunde han säga. Och så hade han öknamn på alla.
- Hugen gick till stan för att köpa ut en halvliter brännvin nästan en gång i veckan. Redan när han kom till Påskberget hade innehållet sjunkit i flaskan. I näven hade han en grön kappsäck. Våra föräldrar brukade skrämma oss barn och säga att "är ni inte snälla så tar Hugen er i kappsäcken".

Det hände att också Hugere-Lena gjorde sig ärende till stan. Hon var liten och krum, gick alltid svartklädd med huckle på huvudet och kängor på fötterna.

– Hugere-Lena var misstänksam och försiktig, minns Börje. Var det någon som bjöd in henne så svarade hon: "Dricken i ert kaffe och lä meg va' ifre."

- Kom inte Hugen och mötte henne så hände det att vi fick följa henne hem från stan. Hon var rädd att bli bestulen. Fast mest av allt fruktade hon mjölkharen som höll till i utkanten av Hamra.

Om mjölkharen finns visserligen inga detaljerade berättelser i Hunnestadstrakten, men i andra halländska socknar berättas åtskilligt om detta övernaturliga väsen.

Mjölkharen tillverkades av trästickor som bränts i ena änden, och runt stickorna lindades solv (tvinnade trådar som används vid vävning). Enligt gamla berättelser var den som tillverkade mjölkharen tvungen att stjäla ihop till solven för att haren verkligen skulle förvandlas till ett övernaturligt väsen.

När stommen till djuret var färdig gällde det att läsa besvärjelser över mjölkharen så att den blev levande. Hade man burit sig rätt åt var mjölkharen nu till förväxling lik en riktig hare.

Framför allt utnyttjades det här övernaturliga djuret till att stjäla mjölk. Den tjuvmjolkade grannens kor på egen hand och lämnade sedan ifrån sig mjölken vid hemkomsten.

- Hugere-Lena var övertygad om att mjölkharen fanns. Och att den var farlig, berättar Börje.

Trots att Hugen och hans mor fick fattigvårdsunderstöd från församlingen var deras villkor knappa, och i kyrkböckerna beskriver församlingsprästen i Hunnestad Hugere-Lena som "sjuklig och utfattig".

Ibland hände det att Lena gav sig ut på tiggarrunda i trakten. Ofta gav en sådan vända resultat. På en gård fick hon en brödkaka, på en annan ett par träskor.

Märkliga är de berättelser som lever kvar kring resterna av Willetorpet på Hamra. Wille själv var en hetlevrad karl, men omvändes småningom och blev "hjelpepräst" hos baptisterna.

Men det var inte bara Hugen och hans mor som hörde till de originella profilerna på Hamra. Ett stenkast från Hugens hytta låg Willetorpet. Brukaren Wilhelm Arvidsson gjorde sig känd som en hetlevrad karl, en slagskämpe många räddes. Men Wille, som han också kallades, besatt också kunskaper som andra i bygden saknade. Han var kvacksalvare. Börje Nilsson berättar:

- Förr kunde korna få småbrukaresjukan, de slutade äta och mjölken sinade. Som bot visste Wille hur man vände blodet på kreaturen. Han skar ett snitt i kosvansen och gned såret med bröd och salt som han hade tuggat. "Nu e' bloet vänt", sade han och försäkrade att kon skulle bli frisk.
- Av någon anledning brukade han också rycka bort kornas ögonnav, en liten skinnbit i ögonvrån. Han plockade fram en fiskekrok och slet av skinnslamsan.

Även om Wille hade rykte om sig att vara argsint och vrång, så fanns också andra sidor i hans själ. I Hunnestad började frikyrkan vinna terräng i slutet av 1800-talet, och i Blixtorps by fick metodismen många anhängare. En av dem var Wille som snart avancerade till "hjelpepräst". Pastor var Lenes-Bertel.

- Om några år är statskyrkan försvunnen, och det enda som blir kvar är metodismen, sade Lenes-Bertel.

Kyrkans män i Hunnestad skällde Wille och Lenes-Bertel för falska profeter som spred villoläror. Många lockades emellertid av de burdusa predikanternas budskap och vid mötena fylldes Lene-Bertels stuga till sista plats.

Men allt var inte frid och fröjd.

– Medan Wille var metodist, var hans hustru Anna-Lena baptist. Det blev att dom bråkade för jämnan, berättar Börje.

Med tiden började väckelsen tyna i bygden. Ungdomarna drev med predikanterna och till slut blev mötena för livliga. Intresset avtog, och metodisterna förlorade så småningom sina anhängare i Hunnestadstrakten.

En annan som mins Wille är Ester Bengtsson, Tvååker, själv född och uppväxt på Hamra.

- Mitt tydligaste minne är från 1922 när jag var sex år. Wille hade dött 84 år gammal, och mor sa att vi skulle gå och skåda lik. Jag skrek och sa att jag absolut inte ville, men mor svarade att "det är klart att vi ska gå, du är la inte rädd för han".
- Logen i Willetorpet var inredd till likrum, och närhelst jag vill kan jag se framför mig hur gubben låg där i kistan alldeles blek.

När Wille lämnat det jordiska blev det dottersonen Karl som tog över torpet och de magra steniga jordplättarna runtomkring. Wille-Karl hade missbildade händer, fingrarna saknades sånär som på tumme och pekfinger, och hans fötter var runda.

"Vanskapt till lemmarna", antecknade prästen. Lytet satte tidigt fart på ett rykte i bygden. Det sade att Karl skulle vara son till sin egen morfar. Att Wille gjort sin dotter Albertina med barn. Men det fanns inga uppgifter i socknens kyrkböcker som bekräftar den teorin. Hemligheten om vem som var Wille-Karls far tog Albertina med sig i graven.

I Wille-Karl fann ungdomarna i bygden en driftkucku som snart sagt kunde ledas till vad som helst. Ester Bengtsson berättar hur ungdomarna drev med Wille-Karl vart han än kom i trakten. På dans i Himle fick han en skylt om halsen med texten "Till äktenskap ledig". Andra gånger stämde flickor träff med honom, men när Karl kom till det avtalade mötet fanns ingen där.

- En gång gick han utanför en guldsmedsaffär i stan en hel förmiddag och väntade förgäves på en "Elsa" som han fått friarbrev ifrån.

På jakt efter en kvinna att dela livet med annonserade Wille-Karl tillslut efter en hushållerska. Den enda som nappade lovade han att hämta vid Himle station.

- Men när hushållerskan fick se Wille-Karl komma körande med en häst och en ko i par, så tog hon tåget tillbaka hem igen.

Wille-Karl förblev ensam. Han brukade de ofruktbara jordarna på de stenigaste partierna på Hamra, hämtade torv med sin ko och sin häst i Tjärby mosse i Grimeton och tillverkade kvastar som han sålde på torget. Karl var också känd för att traktera munspel.

- Han spelade munharpa så läpparna blödde.

I mitten av 30-talet flyttade Wille-Karl till ålderdomshemmet i Rolfstorp där han slutade sina dagar. Willetorpet hade egentligen tillfallit Karl enligt den så kallade ensittarlagen, men när han inte lyckades betala fastigheten tillföll den stamfastigheten Lundbergs i Hunnestad.

De flesta av Hamras profiler var förutom daglönare eller torpare också hantverkare.

Niklas Moberg hette traktens bysnickare, och han hade egen verkstad där han tillverkade spinnrockar, garnvindor och trådrullar.

En av Hamras många hantverkare var bysnickaren Niklas Moberg. I sin stuga brukade han elda med ljung. Bränslet fanns i obegränsad mängd utanför stugknuten.

- Men för att Moberg skulle göra något var man tvungen att berömma honom rejält först, säger Eric Andersson, Hunnestad, som träffade den gamle bysnickaren vid åtskilliga tillfällen.
- Jag minns att han eldade med ljung i sin lilla stuga. Det var ju ljungmarker överallt på Hamra förr i tiden. Gubben brukade sitta och vira ihop ljungtorvor som han stack i brasan.

Bysnickare Mobergs son, Johan, gick daglönare i trakten och plockade potatis. Men efterbliven och en smula tokig var han inget att räkna med, resonerade folk i trakten. "Han är ju skriven som idiot." Omsider kom också Johan Moberg till ålderdomshemmet i Rolfstorp.

Det var inte bara Moberg som var snickare på Hamra. Jänsinge-Johannes Persson hade också den sysslan.

- Jänsinge-Johannes var född i Hunnestad och som äldste son var tanken att han skulle överta fädernegården, berättar Eric.
- Men efter att han hade gift sig med en enkel piga blev det omöjligt för honom att ta över stället. Han tvingades flytta ut på utmarkerna och bygga sig ett torp. Istället fick en yngre bror ta över gården.

Jänsinge-Johannes klarade av att livnära sig tämligen väl på sina utmarkstegar.

Han odlade upp det lilla torpet, och lyckades få markerna att bära skördar som kunde föda både nötkreatur och grisar. När Jänsinge-Johannes var 85 år bröt han lårbenshalsen och blev sängliggande i torpstugan i sju år innan han gick bort. Under de sista åren blev det döttrarna Alma och Emma som kom att sköta torp och jord.

Jänsinge-Johannes barnaskara var stor, och med tiden flyttade de allt längre bort från hemmet. Några bosatte sig i stan, en dotter fick tjänst i Göteborg.

Och någon gång på 30-talet såldes torpet vidare.

Nära motorvägen som numera plöjer fram genom utmarkernas Hamra, finns resterna av ytterligare en yrkesmans hem. Spelens låg på Prästgårdens mark och där bodde socknens egen trädgårdsmästare. August Johansson eller Spela-August som han kallades. August kom att profilera sig i trakten som en driftig, lärd och begåvad karl.

"Han kan latin", viskades det med vördnad Hunnestadsborna emellan.

Och förvånade såg de hur denne August blev sin tids alternativodlare.

Jordbruksmetoder med konstgödsel viftade Spela-August undan.

Istället tog han tillvara på aska och avfall som han samlade till kompost. I trädgårdsmästarens hägn frodades allehanda utländska växter. Dessutom var Spela-August biodlare.

Tillsammans med hustrun Ada fick August två döttrar. Vad denne växt- och blomälskare döpte barnen till?

Rosa och Viola...

En annan slags yrkesman – om än av det dubiösa slaget – fanns i Lille-Sven som bebodde en stuga i närheten av Borrebjär.

Traditionen berättar hur han hade segelbåt vid Svartskär i Träslöv och försörjde sig på att segla till Göteborg för att sälja potatis och grönsaker som han odlat. För att dryga ut inkomsterna kom Lille-Sven på en finurlig ide'. De pengar han kammat in på grönsaksförsäljningen i Göteborg köpte han brännvin för.

Kaggarna lastades i båten, seglades hem till Hamra och spriten sålde Sven sedan vidare i snapsar till hugade drinkare i bygden. Hans lilla hytta kom snart att gå under namnet "lönnekroga på Borrebjär". Det berättas hur gubbarna i trakten gick till lönnkrogen och söp upp sin avlöning.

I närheten av Borrebjär som stiger upp ur åkerhavet i Hamras utkanter hade Lille-Sven sin lönnkrog. Här såldes åtskilliga snapsar till hugade drinkare i bygden.

De flesta torpen och hyttorna på utmarkernas Hamra hade försvunnit i mitten av 1900-talet, antingen hade de brunnit ner eller rivits. Men ett

ställe står kvar än idag – närpå intakt: Feskens, en vinkelbyggd gård som förr var uppdelad i två separata byggnader. Namnet kom av att Feska-Otto hade köpt utmarkstegarna och flyttat dit byggnaderna från Åhs i Tvååker.

Feskens är det ställe som finns kvar än idag på Hamra – närpå intakt. Hit flyttade Karl Augustsson och hans hulda sedan Karl kommit hem från en femårig sejour i Amerika.

Efter några ägarturer kom Karl Augustsson, född och uppvuxen i Dagsås, att förvärva fastigheten.

Karl var en av många hallänningar som vid 1900-talets början hade gett sej av till Nordamerika. Inte för att bosätta sig i det nya landet för gott, utan för att i fem år tjäna ihop så mycket pengar att han kunde köpa en egen gård vid hemkomsten.

Ester Bengtsson, en av Karls döttrar berättar:

- När far kom hem från Amerika 1909 gifte han sig. En kort tid därefter köpte han stället på Hamra. De flyttade dit utan att mor fått se stället innan. Men det var ju så förr. Kvinnfolket var inte värt något, det skulle bara jobba och slita.

Feskens var tio tunnland stort med både åker och skog. Karl och hustrun Hulda fick snart tegarna i hävd och kunde bärga skördar av havre, betor och potatis. Några kor, en sugga och ett 50-tal höns hörde också till gården.

Även om Karl och hans Hulda hade det betydligt bättre ställt än många av de andra människorna på Hamra, så var både Karl och hans hustru ofta tvingade att ta arbete utanför hemmet.

- Far gick som dagkarl på gårdarna, och mor gjorde också dagsverken. För bägge gällde det att ta vara på tiden. När mor gick någonstans hade hon stickestrumporna med. Hon stickade medan hon gick och hade sitt nystan under armen, berättar Ester.

Hon och systemen Karin fick tidigt lära sig att hjälpa till i hemmet. Inte minst när ägg och smör efter hönsen och korna skulle säljas på Varbergs torg.

När Esters mor Hulda gick bort 1961 sålde Karl huset och flyttade till sin dotter Karin i stan. Huset blev först sommarstuga, innan Feskens återigen blev åretruntbostad – om än moderniserad.

Moderna finesser hade emellertid letat sig till Feskens långt tidigare. Stället var det första som fick elektricitet i trakten, tack vare den närbelägna järnvägen.

Medan byggnaderna såldes vidare, var det Ester och hennes man Arthur som förvärvade jorden. De kom också att ta över banvaktsstugan sedan den siste banvakten lämnat sin tjänst i slutet av 40-talet. Genom årens lopp var det flera järnvägstjänstemän som befolkade det lilla stenhuset alldeles invid västkustbanans sträckning genom utmarkerna.

För banvakterna var det ofta en ny erfarenhet att flytta ut på landet. Bland det svåraste var att lära sig mjölka den ko som banvakterna lyckades försörja vid sin lilla stuga.

- Den förste jag minns var Martin Ljunggren. Varje dag åkte han fram och tillbaka med trallan på "sin" spårsträcka för att inspektera. Han såg till att inget låg på spåret, eller att tåget inte satte eld på slyn vid banvallen, berättar Ester.
- Ibland när vi skulle till stan hände det att vi fick åka med Ljunggren på trallan. Han skjutsade oss till Jonstaka, där nästa banvaktsstuga låg, och sen gick vi landsvägen till stan.

Det var alltså sträckan mellan Jonstaka och Himle station som banvakterna hade att hålla uppsikt över. Och det var flera banvakter som under årens lopp hade den sysslan. Efter att Ljunggren lämnat sin tjänst med pension i mitten av 20-talet kom Gösta Hågman flyttande från Stockholm med hustrun Bojan. Komna från storstan var mycket nytt för banvaktsfamiljen.

- Hågmans skaffade en ko så de blev självförsörjande med mjölk. Men de hade bott i stan och kunde inte mjölka. Mor fick lära dem både att mjölka och sticka, minns Ester.

Efter Hågmans, banvakterna Moberg och så småningom Mörk blev tjänsten indragen. De gamla ångpustande loken hade ersatts av eldrivna, och västkustbanan fick hålla efter sig själv.

Med banvakterna är persongalleriet från Hamra fulltaligt – i ett avseende. De här uppräknade profilerna från Hunnestads utmarker är människor folk i trakten har träffat eller åtminstone har en svag minnesbild av.

Träskofolket på Hamra omfattade naturligtvis betydligt mer människor än så. Som Söders-August och Hilda, ett par malisen beskriver som de snålaste i trakten. "Hästen var så svankryggig och mager att den inte orkade stå upp." Och vid förstuknuten hade de hängt upp ett stycke spekefläsk, ett saltat orökt stycke fläsk som skulle hänga utomhus i "vaurnaren" tills saltet kröp ut. Sedan åts spekefläsket på smörgås. Om August och Hulda berättas det att de bara slog till fläskbiten och smakade på saltet. Köttet hade de inte råd att äta upp. För att dryga ut kassan plockade Söders-Hilda nattvioler "kopattalyng" som hon sålde på torget.

Träskofolket på Hamra bestod också av Skällingebördige Jeppa-Bernt och Anna Emelia, Julatorpets Nils Larsson och hans hustru Kristina. Alla de som bebodde och brukade hyttan vid Svarthall, Lars Börsgård och Märta Arons genom åren. Det är människor, en del av träskofolket, som knappt ens kyrkböckerna minns längre. Än mindre folk i trakten. Dock har profilerna levat och tillhört Hamras träskofolk med allt vad det innebar av dagsverken, fattigdom och en ständig kamp mot hunger, köld, myndigheter och styrande i byalag och församling. Den mark de brukade och odlade var stenig och mager, och tegarna omgärdades av ett kargt landskap. Hamra var ett vidsträckt stycke ljunngård där upptrampade stigar vindlade iväg mellan ensliga furor och enar.

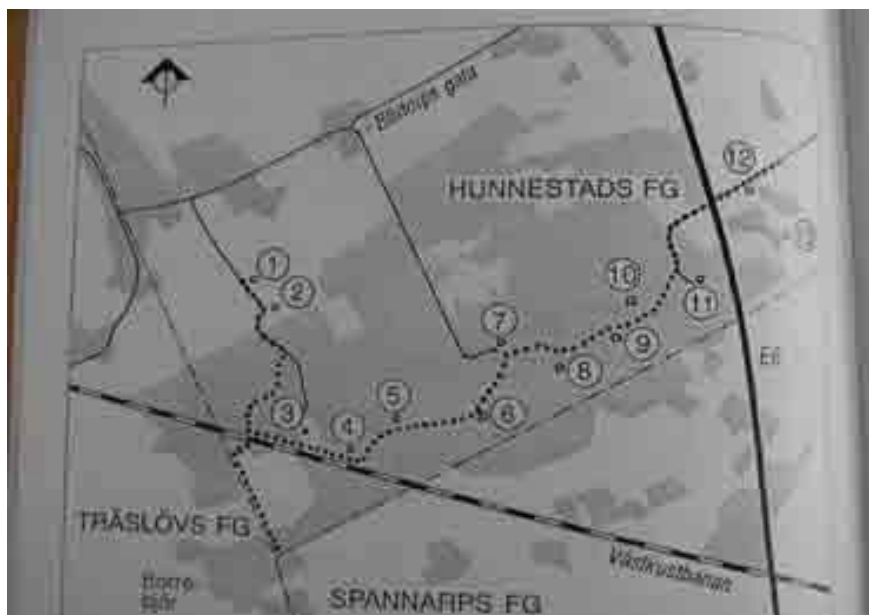
Landskapet som omsluter den gamla byvägen på Hamra var stort i förändring när 1900-talet bara var några år gammalt. Ljunghed blev skogsmark, gläntor blev slysnår.

Men landskapet var stort i förändring. Andra tider stundade. Människorna som var med och planterade granar vid 1900-talets början hjälpte till att omdana trakten, men själva hade planterarna svårt att föreställa sig att utmarkernas Hamra skulle bli skogsbeväxt inom en mansålder.

- Det övergick oss ungars förmåga att se träden breda ut sig på Hamra, att de ljunghed vi planterade skulle komma att döljas av skog. Inte heller kunde man föreställa sig att det bara skulle vara husgrunder kvar av hyttorna och torpen.

Säger Eric Andersson när han blickar tillbaka. Som skolpojke var han själv med och planterade, och han är alltså idag en av de få som minns både trakt och människor från den tid när seklet bara var några år gammalt.

Strövtågskarta

Titta på kartan och Hamra framstår som en ö i åkerhavet. De skuggade ytorna är mark som inte är odlad. Strövtåget följde den prickade linjen. Utmed den sträckan möter man alla de stengrunder som minner om det förgångna. Alla torpen och stugorna är borta idag, förutom nummer tre, Feskens som finns kvar närapå intakt. Vill du också uppleva Hamra så ta vår strövkarta till hjälp. Hunnestads hembygdförening har märkt ut torpgrunderna med skyltar.

1. Jeppa-Bernts
2. Julatorpet
3. Feskens
4. Banvaktsstugan
5. Hugetorpet
6. Willes
7. Jänsingens
8. Fattighuset
9. Hultastugan
10. Mobergs
11. Spelens
12. Lars Börsgård
13. Märta-Arons

Folkafora

Jomfrudans pau Borrebjär

De va ain gaung ain dräng som ain koäll va ude a gick pau Hamra raint aina.

De va ain manalys koäll a stjärnerna lyste pau himlapällen.

Drängen gick a tänkte la just pau ingenting, naur han plösslittfick syn pau nänting lyst och vitt blann slyn äppe pau Borrebjär.

Drängen blai färveden a gick nämmer. A pau hi sia gårdsgårdsstänget fick han sai nänting han allri sait fär. De va ain hober granna, lyst klädda däger som dansa fram äver gräset a grainarna. denne jomfrudansen va nänting au de grannaste drängen hade sait.

Jomfrurna grina sau hygt att drängen inte konne fau örnaly. Han blai raint färvildader au va han sau a hörde. Men jomfrurna pau Borrebjär dai hyssja a logna a sa att dai inte alls vore farlia hålla uhällia. A ain stonn etter hade drängen bleet sau tetagsen att han gick in i denne jomfrudansen.

Vesserlien va han både därret a lide fomlehänt, men jomfrurna aubäga seg a dansa, a drängen han dansa snart mä – lia lätt som ain hänefjär i vinnen.

lätt a ledigt gick dansen, men naur natten snart va gaungen a de börja lysna i öster, dau va daj granne jomfrura färsvonna a kvar blai drängen – aina.

Drängen va la både därret a lide fomlehänt, men jomfrurna aubäga seg a dansa, a drängen dansa snart mä -lia lätt som ain hänefjär i vinnen.

Men de blai kväll igänn a drängen tänkte att de skoll vort härm a gau meste om dansen, sau han kom tebage. A sau gjorde Borrebjärs jomfrur. Men naur natten va slutt a märnen kom sau tråd dansen igen. Sau ain natt naur drängen hade trätt dansen i äver ain uga gick han did igänn. Men denne gången blai jomfrurna raint villa a toseta. Dai finge fatt

i drängen a dansa sau kwickt att han blai både yr a anträden a te slutt va han nära a dråsa ikäll.

- Stäpp, stäpp, stanna, ropte han, men jomfrurna bare grina a dansa dess fortare mä den yre drängen.

Bare de konne bli märe a lyst sau dai färsvinna, tänkte drängen. Men natten sau ud a allri ta slutt, a nu va jomfrurna uregerlia som ain horrevinn. A dansen den gick ront, ront, fortare a fortare.

Te sist begynnte solen a synas bättre i öster. Men dau va drängen redan bragt ur sansen. A naur jomfrurna grinande lämna drängen i fre pau Borrebjäs klepper sau va han blen sjanet.

(Den här berättelsen bygger på en uppteckning om Borrebjäs jungfrur av journalisten NP Erle'n. Dialektalversionen är vad man kan förmoda traktens folk förde vidare mellan generationer innan den tillslut föll i glömska)

Utdrag från boken "Träskofolket från Hamra" är publicerat efter tillstånd av bokens författare.

Lars Grimbeck (Text)

Stefan Gustafsson (Teckningar)